

que fou cap d'un poderós vescomtat, des de l'alta Edat Mitjana.

PRON. MOD.: *kastelbó*, *lə bɪlə* i *baɫ de kastelbó*, 1920, oït per Casac. allí mateix; igual ho he sentit allí i tot al voltant, des de 1930.

MENCIONS ANT. 988, «in valle *Castro Leoni*, in comitatu Urgellitano» (*Hist. Lgd.* v, 310); 994, *Castro Leoni* (MiretS., *Vescomtat de Castellbò*, obra fonamental sobre el tema, p. 38); 1002, valle *Kastro leone* (ib.); 1002, *Kastro leone* (*Cart. Sd. Urg.*, Balari, *Orig.*, 64); com observa Monfar (*Hist. Condes Urgel, CoDo-ACA IX*, 315); ¹ aquesta és la forma general antigament: 1028, *Castro leoni* (MiretS., 38); 1035, *Castro leone* (MiretS.).

La forma moderna, sigui en la variant cat. *Castell- 15* *bò* o en la llatina *Castro Bono*, no apareix més que una vegada el 1040, i no es va imposant sinó des del S. XII. De primer, però, ho trobem en una variant anòmala; 1029, *Kastellobono* (*Hist. Lgd.* v, 383); 1040, id. (MiretS., *l. c.*, 38); S. XII, en cat.: *Castellbò 20* (PPujol, *Docs. Vg. Urg.*, 14); 1220, *Castellbò* (MiretS., *TempH.*, p. 193); 1519, «del Biscondat de *Castell- bò*», en el Capbreu de Rialb (xxxvi, 161.7); id. en el Capbreu de id. de 1614 (161.7, 161.5).

Sembla que el nom figuraria en un precepte de 25 Carlemany, però no es pot comprovar, ni podem conjecturar en quina forma, perquè el text s'ha perdut i només n'hi ha una referència: *Cat. Car.* 234.26, 249.5, 468. Que no figurí en l'Acte de C. de SdUrg., de 839, és notable, però no gaire sorprenent, per la indepen- 30 dència, més aviat hostil, dels Castellbò i Foix envers el poder episcopal urgellenc.

Queda, doncs, comprovat que la forma antiga fou *Castel-Leó(n)* o *Castellobono*, i la tardana substitució 35 d'això per *Castellbò*; la qual no té explicació fonètica ni lingüística clara: si s'hagués contret fonèticament, d'aqueix hiatus n'hauria resultat *Castelló*, o, com a molt, *Kastelló* amb un *l* palatal doble.

Per altra banda, també hi ha fort motiu de dubtar 40 que l'ètimon contingués el NP LEO, LEONIS (o el de l'animal que personalitza), car llavors esperaríem que fos en genitiu, i que hagués donat *-leons* (o *-llons*); cf. el nom del poblet vigatà *Vilalleons* 8 k. al SO. de Vic (< VILLA LEONIS). Era, però, tan sorprenent la 45 doble variant *-leon* i *-bo* (només aquesta comprovada per la llengua viva), que el savi amic Dr. Pere Pujol, guiat pel seu instint de l'evolució de la llengua, em comunicava (1957) la seva sospita que *-leon* hagués nascut d'una errada de lectura de *le* per *bo*. Impossi- 50 ble, però, una errada que es repeteixi en tots i cada un dels 6 docs. més antics, en una forma garantida com la més antiga pel dictamen concorde de Monfar i de Miret i Sans, i per la perífica, paleogràfica i cartològica: no sols d'ells, sinó dels Benedictins de la 55 *Hist. de Lgd.* i de Pujol mateix.

Hi ha un antic NL gascó (de Bigorra) que ens ve a donar la clau per a l'explicació d'aqueixa doble an- 60 tinòmia. *Castelloubon*, era l'estatge dels Vescomtes de

Lavedan, prop de Bagnères de Bigorra: era una baronia, en l'any 1405; però, hi residia ja l'a. 1331 Peire de Liàs, que escriví part de les escriptures del *Libre Verd de Benac* (copiat el 1409). Segons veiem per l'ex- 5 cellent publicació comentada de Gaston de Balencie (pp. 2, 3 i planxa, p. v).

Coincidència total i colpidora amb la grafia *Castello- bon(o)* amb què apareix *Castellbò* en els docs. de 1029 i 1040. Però en gascó és impossible, fonètica- 10 ment, que vingui de CASTELLUM BONUM, ni de c. LEONE o -LEONIS. Car segons la fonètica gascona: en primer lloc la -LL hauria donat *-t* o *-tch*; i s'hi ha mantingut fins avui una vocal medial *-ou-*, inexplicable si fos l'ètimon LEONE; com tampoc s'hi explicaria 15 aquesta *-b-* oclusiva intercalada.

És que el nom d'aquest castell, com tants noms de castell, està format per composició amb un NP ger- 20 mànic: LEUBO, -ON, conegudíssim nom d'un rei visigot en el S. VI, i d'un bisbe de Braga, a. 681-84, i Först. el cita en una trentena de textos gòtics, frànics i ale- manys dels Ss. IX-XI (col. 1019-21),² en part després reduït a LUBON per via fonètica: aquest, doncs, amb la forta -B- germànica conservada a Bigorra, *Casteloubon*.

Això ens condueix a una bona i convincent etimo- 25 logia del present nom de la vall catalana. El seu origen ha de ser el mateix, sinó que la -B- germànica, romanitzada, s'hi debilità més, i, presa entre *u* i *o*, en part es va perdre. Evolució:

Castellobon (1029-1040) → *Castellbo(n)* (síncope regular de la interna)

CASTEL-LEUBON >

Castelle(v)on → *Castel-leon*

Així, doncs, el nom de la nostra vall ve de CASTEL- 30 LUM LEUBON: tant la forma antiga *Castel-Leon*, com la predominant, *Castellbò* s'expliquen allora, i totes les anomalies desapareixen. Si el nom el rebé del rei visigot mateix, *Leubo*, -on, o d'un seu homònim, és difícil que mai ho puguem saber. Però tant se val per a l'explicació lingüística del nom.

Aquest fou transportat a la vall d'Aran, pels atzars de la política i de les guerres. Quan els francesos ocu- 35 parem la vall aranesa, gràcies a la pseudo-croada de 1285 contra Catalunya, arrossegant-hi la gent del Comte de Foix, co-senyor de Castellbò, posaren la vall en mans d'Eustache de Beaumarchais: «E. de Bellomarchesio, miles senescallus Tholose, post dictam guerram incoatham, cepit et occupavit dictam vallem, et in illam construxit quoddam castrum» —i li posaren (sens dubte els de Foix) el nom—: «vocatam *Castro-Leo- 40 nis*».

Així consta en el procés que s'hi instruí, els anys 1301 i ss. durant les negociacions franco-catalanes, sota l'arbitratge del Vaticà, encaminades no sols a resta- 45 blir la pau entre les dues potències cristianes, sinó a veure quina de les dues conservaria la Vall d'Aran: es